

Osmanlı'dan Bugüne Manzûm Akâid Risâleleri

Hilmi KARAAĞAÇ*

Giriş

Kelâm, İslâm inançları ile ilgili ortaya çıkabilecek şüpheleri akli delillere dayanarak izâle etmek suretiyle akîdeyi ispat ve müdafaaya çalışan bir ilimdir. Bu tanımlamada kelâm ilminin iki yönlü görevi bulunmaktadır. Bunlar; İslâm dininin inanç esaslarını delillerle ispat etmek ve bu esasların savunmasını yapmaktır.¹ Erken dönem Kelâm tarihini oluşturan ilk ihtilaflara ve ekolleşme dönemine baktığımızda, bu ilmin söz konusu iki yönlü işlevini gerçekleştirdiği görülmektedir.

23 yıl süren vahyin nüzûlü döneminde İslâm inanç esasları yani yeni dine girenlerin inanacağı akîdeler vahiyle onlara tebliğ edilmiş, Hz. Peygamber tarafından da neye, nasıl inanacakları açıklanmıştır. Kendilerine tebliğ edilerek inanmaları istenen bu esaslara Müslümanlar şek ve şüphe duymaksızın kat'î bir inançla bağlanmışlardır. Ancak Müslümanlar, Hz. Peygamber'in vefatından itibaren siyasî olaylarla başlayan ilk ihtilaflar ve bunların doğurmuş olduğu mürtekb-i kebîre'nin durumu, imanın mahiyeti, insan hürriyeti ve kader, ilahi sıfatlar gibi itikâdî problemlerle yüz yüze gelmişlerdir. Bu problemler karşısında ilk dönemin din bilginleri değerlendirmelerde bulunarak farklı tavırlar sergilemişlerdir.² İlerleyen süreçte İslâm topraklarının genişlemesi neticesinde farklı din, kültür ve felsefî düşünce sahipleriyle karşılaşılması ve terceme faaliyetleri, başlangıçta İslâm toplumunun iç dinamiklerinin doğurduğu problemlere yenilerinin eklenmesini sağlamıştır. Aynı şekilde Mu'tezile düşünürleri başta olmak üzere din bilginleri bu problemler

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Mustafa Sait Yazıcıoğlu, *Kelam Ders Notları*, Ankara, 1996, s. 1-2.

2 İlyas Çelebi, "Akidenin Kelamlaşması ve Kelamın Akideleşmesi Süreci Üzerine", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2:1 (2004), s. 24.

karşısında içtihatlarda bulunarak özgün birer tutum sergilemişlerdir. İlk dönemden başlayarak hicri V. asra kadar devam eden bu süreçte söz konusu problemler çerçevesinde farklı görüş ve düşünceye sahip çok sayıda itikâdî mezhep teşekkül etmiştir. Bu dönem, mezhepler arası hararetli tartışmaların yaşandığı hareketli bir dönemdir. Ancak zamanla özgünlüğünü yitiren bu tartışmalar, her mezhep mensubunun kendi mezhep imamının içtihatlarını kabulü zorunlu bir inanç gibi görmesine neden olmuştur.³ Müteahhirûn dönemiyle birlikte gerçekleşen Ehl-i sünnet'in mutlak üstünlüğü, muhaliflerin bid'at ve hevâ sahibi addedilerek yorumlarının reddedilmesini, sünnî düşüncenin ilk temsilcilerinin yorumlarının ise mutlaklaştırılarak birer akideye dönüşmesini sağlamıştır.

Bu durumda akâid denildiğinde iki aşama anlaşılmalıdır. Bunların ilki; iman edilmesi gereken esasların vahyin nüzûlü esnasında Hz. Peygamber tarafından sahabeye tebliğinden başlayarak, bunların Müslüman bilginlerce anlaşılmaya, yorumlanmaya ve akli delillerle kuvvetlendirilmeye çalışıldığı hicri ilk beş asrı kapsar. Diğeri ise mezheplerin teşekkülüyle birlikte mezhep imamlarının içtihatlarına müntesiplerince tereddütsüz olarak inanılan dönemi ihtiva eder.

Akâidin bu uzun süreci, farklı ekollere mensup çok sayıda akâid eserlerinin telif edilmesine neden olmuştur. Tarih ve tabakat kitapları ilk dönemlerde yaşayan Selefîyye, Kaderiyye, Mu'tezile, Havâric, Mürctie ve Şîa alimlerine akâide dair bazı eserler nispet etmektedir. Hicri I. yüzyıldan itibaren telif edilmeye başlayan Sünnî akâide ilişkin eserler ise ilk üç asırda müstakîl telifler olmaktan ziyade muhaddis, fakih ve mutasavvıfların itikâdî görüşlerini içeren risâleler halindedir.⁴ Sonraki dönemlerde ise hem selef akâidine hem de Ehl-i sünnet'in iki kolu olan Eş'ârî ve Mâtürîdî akâidine ilişkin çok sayıda eser telif edilmiştir.

Bu akâid eserleri çoğunlukla mensûr olarak telif edilmekle birlikte eğitim ve öğretim çalışmalarında öğrenme, ezberleme ve uzun süre hafızada tutulabilmesi nedeniyle Arapça, Farsça ve Türkçe manzûm eserler de telif edilmiştir.

I. Manzûm Akâid Eserleri

Şiir, Arap edebiyatının önemli unsurlarından birisidir. Cahiliye dönemi şairleri şiirlerinde genellikle kabilelerinin kahramanlıkları, şan, şeref ve menkıbeleri, kadın, şarap ve müstehcenlik gibi unsurlara ağırlık vermekteydiler. İslâm'ın Arap yarımadasında yayılmasıyla birlikte şiirdeki İslâm'a aykırı unsurlar yerini dinî unsurlara bırakmıştır. Şiirde, muhteva açısından en önemli farklılaşma Abbasîler döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde şiir İslâmî ilimlerin öğrenilmesi amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle medreselerin teşekkül etmesiyle ezbere dayalı olarak icra edilen eğitim, kolay ezberlenmeyi sağlaması nedeniyle şiire olan ilgiyi artırmıştır.⁵

3 Çelebi, a.g.m., s. 25.

4 Ahmet Saim Kılavuz, "Akâid", *DİA*, İstanbul, 1989, c. 2, s. 214.

5 Kenan Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, Erzurum, 1998, s. 119; Kadri Yıldırım, "Didaktik Şiirin Abbasîler Döneminde Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", *UÜİFD*, c. 18, sy. 1, 2009, s. 172-173.

Didaktik adı verilen bu şiir türünde şair, herhangi bir konunun ya da ilmin kolayca ezberlenebilmesi ve öğrenilmesini sağlamak amacıyla mevzûyu nazım şeklinde ifade etmekte ve şiiri ilmî bir konunun ezber ve öğreniminde bir vasıta olarak kullanmaktadır. Bu doğrultuda itikâdî hususlarda da manzûm eserler telif edilmiştir.

Mürciî Sabit b. Ka'b el Atekî (ö. 110/728)'nin *İrcâ Kasidesi* ile Muharib b. Disâr (ö. 116/734)'ın *İrcâ Kasidesi*,⁶ Şiî Ma'dan el-A'ma es-Sumaytî'nin Şia'nın kolları ve inançları hakkında birer kasideleri,⁷ Mu'tezilî Bişr el-Mu'temir (210/825)'in muhtelif mezhep müntesiplerine reddiye olarak yazdığı iki kasîde⁸ itikâdî alanda bu türün ilk örnekleri arasında sayılabilir.

İlk dönemlerde Mürciî, Şi'î ve Mu'tezilî örneklerine rastladığımız bu yazın çeşidine ilerleyen zamanlarda Selefi, Eş'ari ve Mâturîdî kelâmcıların telifleri damgasını vurmuştur. İmam Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *el-Kasîdetü's-Sûfiyye'si*,⁹ Ali b. Osman el-Üşî'nin (ö. 575/1179-80) *Emâlî Kasidesi'si*,¹⁰ Ebu Muhammed Yûnus b. Yusuf eş-Şeybânî'nin (ö. 619/1222) *el-Akidetü's-Şeybâniyye'si*,¹¹ İbn-i Kayyım el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *el-Kâfiyetü's-şâfiye fi'l-intisâr li'l-fırkati'n-nâciyye'si* (*el-Kasîdetü'n-Nûniyye*),¹² Hızır Bey'in (ö. 863/1459) *Kasîde-i Nûniyye'si*¹³ ve İbrahim el-Lekânî (ö. 1041/1631)'nin *Cevheretü't-Tevhid*'i¹⁴ bu dönemin önde gelen manzum eserleridir.

Manzûm akâid eserleri ilk örneklerine Arap edebiyatında rastlanmakla birlikte söz konusu eserlerde hem hacim hem de sayı bakımından en önemli artış Osmanlı dönemi edebiyatında gerçekleşmiştir. Yazma eserleri ihtiva eden kütüphanelerde yapılan inceleme ve araştırmalar bu alanda her geçen gün yeni eserlerin gün yüzüne çıkmasını sağlamaktadır. Kütüphanelerimizde ilim dünyasına kazandırılmayı bekleyen birçok manzûm akâid eserinin varlığı bilinmekle birlikte bu gün sahip olduklarımız bile Osmanlı dönemi manzûm akâid telifâtının boyutları hakkında bize bilgi verecek yeterliliktedir.

Osmanlı döneminde nazım şeklinde yazılan akâid eserleri ya müstakil birer telif ya da daha önce yazılan mensur ve manzûm eserlerin nazmen terceme edilmiş şeklidir. Bu tercemelerde kaynak eser Ehl-i sünnet/Mâturîdî çizginin temeli

6 Sönmez Kutlu, "İlk Mürciî Metinler: İrcâ Kasidesi (I) ve İrcâ Kasidesi (II)", *AÜİFD*, c. 39, Ankara, 1999, s. 239-252.

7 el-Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyan ve't-Tebyîn*, Kahire, 1998, c. 1, s. 23; c. 3, s. 75, 356-357.

8 el-Câhiz, *Kitabu'l-Hayevân*, Kahire, 1967, c. 6, s. 284-297.

9 İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf, *el-İntikâ fi fezâilî's-selâseti'l-eimmeti'l-fukaha*, Kahire, 1350, s. 117-119; Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin, *Akâid Risâleleri (İtikada Dair Üç Risâle)*, Hüseyin Okur (ed.), çev. M. Sakî Çakır, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015.

10 M. Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *DİA*, İstanbul, 1995, c. 11, s. 73-75.

11 Yusuf Şevki Yavuz, "el-Akidetü's-Şebâniyye", *DİA*, İstanbul, 1989, c. 2, s. 258-259.

12 M. Sait Özervarlı, "el-Kasîdetü'n-Nûniyye", *DİA*, İstanbul, 2001, c. 24, s. 570.

13 Mustafa Said Yazıncıoğlu, "el-Kasîdetü'n-Nûniyye", *DİA*, İstanbul, 2001, c. 24, s. 571-572.

14 Emrullah Yüksel, "Cevheretü't-Tevhid", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 457-458.

sayılabilecek eserler olan Ebu Hanife'nin *el-Fıkhü'l-Ekber'i*, el-Üşî'nin *Emâlî'si* ve Hızır Bey'in *Kasîde-i Nûniyye'si*dir. Bu dönemde telif edilen eserlerin sayısını tespit etmek ise çok güçtür. Hem şahsî kütüphanelerde, hem de başta Milli Kütüphane olmak üzere çeşitli il halk kütüphanelerinde henüz tasnif edilmemiş veya tasnif edilmiş olmakla beraber tenkitli neşirleri yapılmamış çok sayıda manzûm akâid eseri yazma olarak beklemektedir.

Osmanlı dönemi manzûm akâid risalelerine ilişkin bir literatür derlemesini amaçlayan çalışmamızda, söz konusu döneme damgasını vuran önemli manzûm risâleler hakkında kısa bilgiler verilecektir. Diğer yandan bu dönemde telif edilen tüm manzûm risâlelerin incelenmesi bir makalenin sınırlarını aşacağından, bilinen bazı risâleler incelenmiş, diğer bir kısmının ise kütüphane katalog bilgileriyle yetinilmiştir. Bu anlamda üzerinde en çok çalışma yapılan *Kasîde-i Nûniyye*, *Emâlî* ve *el-Fıkhü'l-Ekber*'in manzûm tercemeleriyle birlikte bazı bilinen müstakil manzûm akâid risaleleri ele alınacaktır.

II. Osmanlı'dan Günümüze Bazı Akâid Risâleleri

Osmanlı'dan başlayarak günümüze kadar yazılan manzûm akâid risâlelerinin kesin sayısını tespit etmek mümkün değildir. Yazma eserler ihtiva eden kütüphanelerin ve arşivlerin tam tasnif edilememiş olmasıyla birlikte akâid meselelerini ihtiva eden eserlerin çeşitliliği de bu tespitini yapılmasını zorlaştırmaktadır. Çünkü itikâdî konular, sadece müstakil eserlerde işlenilmekle kalmamış, itikâdın yalnızca bir konusunu ele alan ya da diğer ilim dallarının konularıyla birlikte itikâdî konuları da ihtiva eden eserler telif edilmiştir. Manzûm olarak telif edilen ilmihal, vasiyetname, divan, tevhid-nâme, münâcaât, esmâ-i hüsnâ şerhleri ve naat türü eserlerde çeşitli oranlarda itikâdî konular ele alınmıştır. İtikâdî konuları da ihtiva eden yazın türünün hem çeşitliliği hem de çok sayıda eser telif edilmiş olması bu hususta ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

A. *Kasîde-i Nûniyye*, Hızır Bey (ö. 863/1459)

Hızır Bey, 1407'de Eskişehir'in Sivrihisar kasabasında dünyaya gelmiştir. İstanbul'un fethinden önce müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunan Hızır Bey, fethinden hemen sonra da İstanbul kadılığına atanmıştır. Bu görevde iken genç sayılabilecek bir yaşta 1458 yılında vefat etmiştir.¹⁵ Çeşitli eserleri bulunan¹⁶ Hızır Bey'in en önemli eseri 105 beyitten meydana gelen Arapça *Kasîde-i Nûniyye* adlı manzûm akâididir. Eserde kelâm ilminin önemli konuları Mâturîdî mezhebi çerçevesinde ele alınmıştır. Allah'a hamd, Resulüne ve ashaba salat ve selamdan sonra Hızır Bey telif amacını beşinci beyitte "Ben (bu kasideyi) adalet ve ihsan umarak kıyamet günü için bir kazanç olmak üzere hazırladım." şeklinde açıklamaktadır.

15 İsmail Paşa Bağdâdi, *Hedîyyetu'l-Ârifin*, İstanbul, 1951, c. 1, s. 346; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara, 2000, c. 1, s. 290; Mustafa Said Yazıcıoğlu, *Hızır Bey*, Ankara, 1987, s. 1-5; a.mlf., "Hızır Bey", *DİA*, İstanbul, 1998, c. 17, s. 414.

16 Yazıcıoğlu, "Hızır Bey", *DİA*, c. 17, s. 414.

Eserin Muhtevası: Allah'a hamd, Resûlüne ve ashaba salat ve selam ve kaside'nin yazılış amacı (1-5. beyitler); Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri, halku'l-Kur'an, ru'yetullah (6-30. beyitler); ef'âlu'l-'ibad, teklif-i mâ lâ-yutak, rızık, ecel (31-41. beyitler); nübüvvet, mucize, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve mucizeleri, Peygamberlerin sıfatları, kerâmet ve hulefâ-i râşidîn'in fazileti (42-69. beyitler); yeniden dirilme, kabir hayatı, ahiret hayatı, cennet, ceennem, şefaât (70-85. beyitler); iman-amel ve iman-İslâm ilişkisi, taklidi iman, imamet, ilk dört halife'nin imameti (86-105. beyitler).¹⁷

XV-XIX. yy. arasında *Kasîde-i Nûniyye* üzerine çok sayıda Arapça ve Türkçe mensur şerhleri yapılmıştır. Hayâli Ahmed Efendi (v. 875/1470)'nin *Şerhu'l-Kasîdetü'n Nûniyye'si*, Hâfız Muhammed b. Hasan'ın *Şerhu'l-Kasîdeti'n Nûniyye'si*, Dâvud el-Karsî (v. 1169/1756)'nin *Kasîde-i Nûniyye Şerhi*, Manastırlı İsmail Hakkı (1912)'nin *Metâlib-i İrfânîyye ve İzâhât-ı Nûniyye'si*, Seyyid Mehmet Şükri'nin *Tuhfetü'l-Fevâid alâ Cevâhiri'l-Akâid'i* ve Mustafa Behcet b. Muhammed Salim Efendi'nin *Sünûhât-ı Vehbiyye ve Esrâr-ı Nûniyye'si* bu şerhlerden bazılarıdır.¹⁸ *Kasîde-i Nûniyye*, manzûm olarak Türkçeye de çevrilmiştir. Kütüphanelerimizde *Terceme-i Kasîde-i Nûniyye* adıyla kayıtlı olan bu nüshalardan Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 2962/1 numara ile kayıtlı olan nüsha Abdi Abd el-Baki b. Ahmed adına kayıtlıdır. 06 Mil Yz A 4049/2 numara ile kayıtlı nüsha ise Hayâli Ahmed Efendi İzniki'nin adına kayıtlı olmasına rağmen ilgili nüshanın vr. 1b-4b'de *Kasîde-i Nûniyye*'nin Arapça manzûm metni, vr. 5b-9b'de ise mütercimi bilinmeyen manzûm Türkçe tercemesi bulunmaktadır. *Terceme-i Kasîde-i Nûniyye* ismiyle Kastamonu Halk Kütüphanesi'nde 37 Hk 335/10'da Zamîni adına kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır ki bu kayıt diğer tercemelerin de son beytinde "yeryüzü" anlamına gelen "rûy-ı zemîni" ibaresinin yanlışlıkla "Zamîni" mahlası zannedilerek yapılmış bir nisbettir. Aynı tercemenin diğer bir nüshası ise 06 Mil Yz A 5259/2 numarada mütercimi belirtilmeksizin kayıtlıdır. Yapılan incelemede söz konusu manzûm tercemelerin aynı eserin farklı müstensihlerce istinsah edilmiş nüshaları olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Abdi Abd el-Baki b. Ahmed adına kayıtlı nüsha diğerlerinden biraz daha farklı ve kapsamlıdır.

***Terceme-i Kasîde-i Nûniyye*, Abdi Abd el-Bâkî b. Ahmed (ö. ?)**

Eserin kendisine nispet edildiği Abdi Abd el-Bâkî b. Ahmed hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Müstensihi belli olmayan nüsha 1181/1766 tarihinde istinsah edilmiş olup 216 beyitten oluşmaktadır. İlk beş beyit mütercim tarafından ilave edilmiş olup bu beyitlerde Hızır Bey ve kasidesi, terceme nedeni ve dua bulunmaktadır. Diğer 210 beyit ise 105 beyitten oluşan *Kasîde-i Nûniyye*'nin her bir beytinin iki beyitle tercemesidir. Yapılan terceme lafzî bir tercüme olmayıp, kısmen de olsa içerisinde tafsilatı barındırmaktadır. Mesela beyit 88'in tercemesi şu şekilde yapılmıştır:

17 Hızır Bey, *Kaîde-i Nûniyye* (Arapça ve Türkçe çevirisi için bkz. *İslam İnanç Esasları El Kitabı*, Ş. Ali Düzgün (ed.), Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), s. 369-380.

18 Yazıcıoğlu, "el- Kasîdetü'n- Nûniyye", s. 571-572.

ولا يغاير إيمان و إسلام \ ولم يكن لهما في الشرع حكامان

Hem olmazlar şeriatte mugâyîr / Hükümde bir durur İslâm u imân,

Ânın imâmı var İslâmı vardır / nitekim ayrılır mı cisimle cân.

B. *Kâside-i Emâli* ve Türkçe Terceme-i Manzûmeleri

Kâside-i Emâli, Ali b. Osman Muhammed b. Süleyman Ebu Muhammed Siracüddin el-Fergânî el-Hanefî el-Matûrîdî el-Ûşî et-Teymî (ö. 575/1179)¹⁹ tarafından 569/1174 tarihinde telif edilmiş bir Mâturîdiyye akâid risâlesidir. Risâlenin beyit sayısı kaynaklarda 66 ile 68 arasında farklılık arz etmektedir. Tevhit konusunu işleyen bir beyitle başlayan risâlede, akâidin temel konuları olan ilâhiyyât, nübüvvât ve sem'îyyât şeklindeki klasik şemaya bağlı kalınmış, yer yer muhalif fırkalara tenkitler yöneltilmiştir.²⁰

Eserin muhtevası: Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri, zât-sıfat ilişkisi, isim-müsemma, halku'l-Kur'an (1-16. beyitler); ölüm, yeniden dirilme, hesap, cennet-cehennem, ru'yetullah, aslah ilkesi (17-22. beyitler); peygamberlere ve meleklerle iman, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve mucizeleri, peygamberlerin sıfatları, kadınların peygamberliği meselesi, nüzûl-i İsa, keramet, hulefâ-i râşidîn'in fazileti, (23-40. beyitler); mukallidin imanı, be's halinde iman, iman-amel ilişkisi, mürtekb-i kebîre, küfür, tekfir, ma'dum, tekvin-mükevven, rızık (41-51. beyitler); kabir hayatı, sual, hesap, mizan, şefaât, ecel, sonuç ve dua talebi (52-67. beyitler).

Kâside-i Emâli üzerine çok sayıda şerh yazılmış ve manzûme çeşitli dillere terceme edilmiştir. Halil b. Alâ en-Neccâriye (ö. 632/1234)'nin *Nefîsü'r-Riyâz li İ'dâmi'l-Emrâzı*, Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî (ö. 666/1268)'nin *el-Hidâye mine'l- İ'tikâdı*, Ali el-Kârî (ö. 1014/1605)'nin *Dav'ü'l-Meâlî fi Şerhi Bed'u'l-Emâlî* si, Asım Efendi (ö. 1235/1819)'nin *Merâhu'l-Meâlî fi Şerhi'l-Emâlî* si ve Mehmed Şükrü b. Ahmed Atâ'nın *Keşfu'l-Meâlî Şerhu Bed'u'l-Emâlî* si bu şerhlerden bazılarıdır.²¹ Osmanlı medreselerinde akâid ders kitabı olarak da okutulan eserin manzûm Türkçe tercemeleri de bulunmaktadır. Bu tercemelerin başlıcaları şunlardır:

1. *Lâmîyye-i Kelâmîyye*, Hoca Sa'dettin Efendi (ö. 1008-1599)

Osmanlı Şeyhülislamı Hoca Sadeddin Efendi'nin III. Murad (saltanat yılları 1574-1595)'ın isteği üzerine yapmış olduğu manzûm tercemedir. Eser, *Emâlî Kasidesi*'nin 67 beytinin birebir nazmen terceme edilmesi suretiyle telif edilmiştir. Toplam 68 beyitten oluşan kasîde'nin 59. beyti terceme edilmemiştir. Mütercim, Kasîde'nin başına 19 beyitten oluşan bir mukaddime ilave etmiştir. Bu beyitler; Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e salatu selamdan sonra dönemin padişahı Üçüncü Murad'ı tazim ve medhi içerir. 17 ve 18. beyitlerde tercemenin Padişah'ın emriyle üç gecedan az bir sürede yapıldığı belirtilmektedir.

19 İsmail Paşa Bağdâdi, *Hedîyyetu'l-Ârifîn*, c. 1, s. 700.

20 Özervarlı, "el-Emâlî", s. 73-75.

21 Özervarlı, "el-Emâlî", s. 74.

Çeviride kasîdenin kâfiyesi ve (Türkçedeki şekliyle) vezni muhafaza edilmiş, mana itibarıyla de asıl metnin manasına riayet edilerek çok fazla tasarrufta bulunulmamıştır.²² Beyit 46:

يَصْرُ عَنْ دِينَ حَقِّيْ ذَا انْسِلَالٍ / وَمِنْ يَنْوِ اِرْتِدَادًا بَعْدَ دَهْرٍ

O kim âtîde eyler küfre niyyet / O dem dininden eyler insilâlî

Eser, ilk kez şahsî kütüphanesinde bulunan nüsha üzerine Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun yaptığı çalışmayla tanınmıştır.

2. *Kasîde-i Sirâciiddin-i Emâlî, Şem'î (ö. 1602-1603)*

Eserin, XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış şerhleri ile meşhur Şârih Şem'î veya Şem'î Halife lakaplarıyla tanınan Mustafa b. Mehmed'e ait olduğu kabul edilir. Şem'î, Sahn-ı Seman Medresesi müderrislerinden olup 1011/1602-1603 tarihinde vefat ettiği tahmin edilmektedir.²³

Şem'î'nin manzûm tercemesinin çeşitli nüshaları kütüphanelerimizde mevcuttur. İncelediğimiz nüsha, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1294/6'da (60-68 sayfalar arası) kayıtlı olan nüshadır. Müellif, *Emâlî*'nin 64 beytini, her bir beyti iki beyitle terceme edilmek suretiyle toplam 128 beyitle terceme etmiştir. Tercemeye *Emâlî*'de olmayan başına Arapça 4 beyit, sonuna da Türkçe 10 beyit Şem'î tarafından ilave edilmek suretiyle eser toplam 142 beyitten oluşmuştur.²⁴ Eserde lafzî bir çeviri yerine anlam bütünlüğü gözetildiğinden *Emâlî*'de olmayan ifadeler bulunmaktadır. Daha önce asıl metni verilen 46. beyit'in çevirisi;

Zamîrinde kişi ker kıla niyyet / Ki mürted ola ânı vakitte bir vakit,

Çıkar dininden ol saatte elbet / Bulundu çünkü azm ü intizâlî.

3. *Terceme-i Kasîde-i Yekûlu'l-Abd, Visâlî (ö. XVI/XVII. Yy.)*

Manzûmenin son beyitinde belirtildiği üzere Visâlî mahlaslı bir şair tarafından terceme edilmiş olup müellifin kimliğine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Manzûmenin Milli Kütüphane'nin 06 Mil Yz A 908/3 ve 06 Mil Yz A 5679 numaralarında kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır. *Emâlî*'nin 65 beyti, son beyit iki, diğerleri ise birer beyit olmak üzere toplam 66 beyit halinde terceme edilmiştir.²⁵

Beyit 46:

Şo(l) men kim ide niyyet irtidada / Hemen dem çıktı dinden oldu tersa.

22 Kemâl Edip Kürkçüoğlu, "Lâmîyye-i Kelâmîyye", *AÜİFD*, Ankara, 1954, c. 3, sy. 1-2, s. 2-4.

23 Ali İhsan Akçay, "Türk Edebiyatında Manzûm Akâidnâmeler: İnceleme-Metin", Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2011, s. 39-43.

24 Şem'î, *Kasîde-i Sirâciiddin-i Emâlî*, İBB. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları 1294/6, s. 60-68.

25 Akçay, "Manzum Akâidnâmeler", s. 44-47.

4. Kâsîde-i Emâlî Terceme-i Manzûmesi, Yanyalı Hafız Ref'i Efendi (ö. 1320/ 1902).

Müellif, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Mekteb-i Sultânî başta olmak üzere çeşitli medreselerde akâid-i dîniyye ve Arapça hocalığı yapan Yanyalı Hafız Refi' Efendi olup 1320/1902 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.²⁶ Manzûme 1302'de Dersaadet-Mahmutbey matbaasında basılmıştır.

Mensur bir önsöz ile başlanılan eserde, *Emâlî*'nin tercemesinden önce müellif tarafından kaleme alınan 79 beyitlik manzûm bir mukaddime bulunur. Mukaddimedede hamd, salât ve selam, devrin padişahı II. Abdülhamid'e övgü ve dua, sahih akîdenin önemi, fırka-ı nâciye rivayeti ve Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'tan bahsedilmektedir. *Emâlî* tercemesi toplam 198 beyitten müteşekkildir. Hafız Refi'nin, 68 beyitten oluşan *Emâlî*'nin her bir beyitini 2 ilâ 7 beyit arasında değişen farklı sayılarda beyitlerle terceme ettiği görülmektedir. Ayrıca bazen farklı kaynaklardan aynı beyite ilişkin Türkçe ve Farsça manzûm tercemelere de yer verilmiştir.²⁷

Beyit 46:

Bir adam irtidâda ide niyyet / Yakîn kâfir olur bî-şekk ve şüphet,
Olup râh-ı hidayetden mub'ad / Kalur çâh-ı dalâlet içre sermed.

5. Tahmîsu²⁸ Kasîdeti Yekûlu'l-Abd, Ferdî Ahmed Ferid (ö. 1328/1910)

1886'da İstanbul'da doğan Ferdî Ahmed Ferid, Ferdî mahlasıyla şiirler yazan bir divan şairidir. Molla Gürânî Rüşdiyesi ve Halıcıoğlu Musevî Okulu'nda öğreten olarak görev yapmıştır. Ömrünün son dört yılını Üsküdar Hallaç Baba Sa'di Dergahı postnişini olarak geçirmiş, 1910 tarihinde vefat etmiştir.²⁹ Eser Milli Kütüphane'de 26 Hk 132/2 (vr. 22b-25b) numarada kayıtlıdır.

Müellif eserine hamd, salat, selam, telif sebebi ve dua talebini içeren 11 beyitlik bir mukaddime ile başlar. Üçüncü beyitte ismi Ahmed Ferdi Ferid olarak geçmektedir. Mukaddimeyi müteakip *Emâlî* kasidesi üç beyit ilave edilmek suretiyle 70 beyit olarak yine 70 beyitle terceme edilmiştir. Diğer manzûm tercemelerin aksine önce beyitin tercemesi, sonra aslı verilmiştir.

Beyit 46:

Kim ide küfre niyyet ba'de asrin / İder fi'l-i hâl-i nevş ol küfrü zehrin.

26 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 318-319.

27 Refi', Hafız, *Kasîde-i Emâlî Terceme-i Manzûmesi*, Dersaadet-Mahmut Bey Matbaası, 1302, s. 1-36; Akçay, "Manzûm Akâidnameler", s. 48-53.

28 Tahmîs: Evvelden söylenen bir gazeli, her beytinin başına üç mısra ekleyerek beşer mısralı gazel haline getirme, beşleme. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Komisyon, Ankara: MEB, 1996, c. 4, s. 2725. Ancak eserde müellif her beytin başına o beyitle aynı ölçüde olmak üzere o beyitlerin tercemesi babında iki mısra ekleyerek eserini telif etmiştir.

29 Salim Bostancıoğlu, *Üsküdar Dergahları*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yay., 2003, s. 45.

C. *Manzûmetü'l-Makbûle mine'l-Akâid, Za'îfi* (ö. 960/1552-3)

Adı, Pir Mehmed b. Evrânos b. Nureddîn olan müellif 900/1494'te Makedonya sınırları içerisinde yer alan Karatova kasabasında doğmuş 960/1552-3'te vefat etmiştir. Şair kişiliği ile tanınan Za'îfi, İstanbul'daki tahsil hayatını müteakip sonuncusu azledildiği İznik'te olmak üzere çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır.³⁰ *Gülîstan şerhi* ve *Gülşen-i mulûk* en önemli eserleridir.

Manzûme 52 beyitten müteşekkil olup ülkemiz kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Ancak muhteva aynı olmakla birlikte kütüphane kataloglarında müellifin ismi Za'îfi, Zafî, Zatî, Da'îfi ve Difi olarak geçer.³¹

Eserin muhtevası; mukaddime mahiyetinde (Rabbim Allah, Nebim Muhammed (a.s.), dinim İslam, kitabım Kelamullah...vb.) bilgiler (1-3. beyitler); Tevhid, Allah'ın zâtı ve sıfatları, melekler (4-19. beyitler); ilahi kitaplar ve suhuf, peygamberler, isimleri, sıfatları ve faziletleri (20-34. beyitler); kaza ve kader, kabir hayatı, kıyamet, hesap, cennet, ceennem, ru'yetullah (35-39. beyitler); İslam'ın şartları, namaz, abdest, teyemmüm, tevbe, helal, haram, iman ve tasdik (40-52. beyitler).

D. *Manzûme-i Akâid, Kadızâde Mehmed Efendi* (ö. 1045/1635)

1582'de Balıkesir'de doğan ve tahsil hayatına Birgivi Muhammed Efendi'nin öğrencilerinden aldığı derslerle başlayan Kadızâde Mehmed Efendi, eğitimini İstanbul'da çeşitli hocalardan dersler alarak tamamlamıştır. Uzun yıllar Sultan Selim Camii, Bayezid Camii ve Süleymaniye Camii olmak üzere İstanbul'un çeşitli camilerinde vaiz ve müderris olarak görev yapan Kadızâde, Ayasofya Camii'nde görevli olduğu dönemde 1635 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.³²

Kadızâde'ye ait olan eserler kesin olarak tespit edilmemiş olmakla beraber *Manzûm Akâid*'den başka kendisine iki eser daha nispet edilir. Bunlar: *Kitâbu'l-Makbûl fi hâli'l-huyûl* ile *Menâkıbu's-sahâbe*'dir.³³

Eserin muhtevası: Tevhid, Allah'ın zât, isim ve sıfatları (1-50. beyitler); münâcaât: Allah'tan af ve mağfiret talebi ve dua (51-116. beyitler); kelâm'ın ve Kelâmullah'ın medhi (117-294. beyitler); naat: Hz. Peygamber'in medhi (295-340. beyitler); dört halife'nin fazileti ve medhi (341-376. beyitler); sahâbe, tabiîn, İmam-ı Azam ile Osmanlı müftü ve şeyhülislamlarından bazılarının medhi (377-503. beyitler);

30 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 293; Abdurrahman Adak, "Divan Edebiyatında Mahlasların Karıştırılması -Za'îfi ve Za'fi Mahlaslı Şairler Örneği-", *Ekev Akademi Dergisi*, yıl:16, sy. 50 (Kış 2012), s. 160.

31 Milli Kütüphane; 06 Mil Yz A 3162/3a (vr. 58b-62a), 06 Mil Yz A 2539/2 (vr. 17a-20a), 06 Mil Yz A 6339/2 (vr. 95b-100a), 06 Mil Yz A3162/4 (vr. 58b-62a), 06 Hk 4353/8 (vr. 49b-50a), 06 Hk 235/3 (vr. 37b-40a).

32 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 402; Songül Karaca, "Kadızâde Mehmed Efendi, *Manzûme-i Akâid* (İnceleme-Tenkitli Metin)", Yüksek Lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2012, s. 18.

33 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 402.

devrin padişahı Sultan IV. Murad'ın medhi (504-574.beyitler); eserin telif amacı olan fırka-ı nâciye ile fırâk-ı dâlle'nin izahı (575-626. beyitler); çeşitli itikâdî konular: Allah'ın zâtî ve subûtî sıfatları, ru'yetullah, ef'âl-i ibâd, ıstıât, ecel, kabir hayatı, amel defteri, kevser, sırat, cennet-cehennem, mürtekib-i kebîre, şefaât, iman, nübüvvetin gerekliliği, ilahi kitaplar, miraç, sahabenin fazileti, evliyanın kerâmeti, tasavvuf, imamet, küfür, melekler ve kıyamet alametleri (627-1511. beyitler); dua talebi ve hatime (1511-1528. beyitler)'dir.

Ülkemiz kütüphanelerinde çeşitli yazma nüshaları bulunan *Manzûme-i Akâid*, itikâdî konuların ele alındığı 1528 beyitten oluşan, mesnevî nazım türünde yazılmış bir eserdir. Eserde konular kırmızı renkle yazılmış müstakil başlıklar altında ele alınmıştır. Ayrıca bazı beyitlerden sonra beyitlere ilişkin ayet ve hadisler kırmızı renkte ve mensur halde yazılmıştır.³⁴ Tespit edebildiğimiz kadarıyla üzerinde iki çalışma yapılmıştır. Bunlar: Betül Büyükkeçeçi tarafından hazırlanan “Kadıızâde İlmî Efendi'nin İtmâmü'l-Meram min Nazmî'l-Kelam Adlı Eserinin Tahlil-Çeviri ve Değerlendirmesi” adlı yüksek lisans tezi³⁵ ile Songül Karaca tarafından hazırlanan “Kadıızâde Mehmet Efendi, *Manzûme-i Akâid* (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)”³⁶ adlı yüksek lisans tezleridir.

E. Nazmu'l-Leâlî, İshak b. Hasan Tokadî ez-Zencânî (ö. 1689)

XVII. yüzyılda Tokat'ta yaşayan İshak b. Hasan, ailesiyle beraber Güney Azerbeycan'ın Zencan kentinden göç ederek Tokat'a yerleştiği için ez-Zencânî ve Tokadî lakaplarıyla anılmıştır. İskenderiye ve Kahire'de dinî öğrenimini tamamlayarak Tokat'a dönmüş olan müellif 1100/1689 tarihinde burada vefat etmiştir.³⁷

Tokadî'nin 1688 yılında tamamladığı *Nazmu'l-Leâlî*, Mâturidî mezhebi itikâdî görüşlerini nazmen işlemektedir. Eserin beyit sayısı farklılık arz etmekle birlikte, incelememiz Ali Nar'ın çalışması³⁸ dikkate alınarak 302 beyit üzerinde gerçekleştirilmiştir.

34 Her ne kadar bu durum eserin manzûm ve mensur karışımı olduğu şeklinde algılanmasına neden olsa da gerek mensur kısımlarının azlığı, gerekse bu kısımların sadece ayet ve hadislerden ibaret olması eserin tarafımızdan manzûm akâid risalesi olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

35 Betül Büyükkeçeçi, “Kadıızâde İlmî Efendi'nin İtmâmü'l Meram min Nazmî'l-Kelam Adlı Eserinin Tahlil-Çeviri ve Değerlendirmesi”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2005.

36 Karaca, Songül, “Kadıızâde Mehmed Efendi, *Manzûme-i Akâid* (İnceleme-Tenkitli Metin)”, Yüksek Lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2012.

37 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 231; Seyfullah Korkmaz, “Tokatlı Şair Rızâi İshak b. Hasan'ın Bir Mersiyesi”, *Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, sy, 12, s. 185-186; Bayram Özfirat, “Tokat'ın 17. Yüzyıl Alim Şairlerinden İshak b. Hasan Tokatî ve Nazmu'l-Ulûm Adlı Mesnevîsi”, *Turkish Studies*, c. 8/1, Ankara, 2013, s. 2066-2067.

38 İshak Zencânî (Tokadî), *Akâid Risaleleri XIII, Akâid Manzûmesi (Türkçe Akâid)*, Ali Nar (haz.), yy., ts.

Eserin muhtevası: Besmele, hamdele, salvele ve medhal (1-14. beyitler); Tevhid, Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri, halku'l-Kur'an, ru'yetullah, ef'âlu'l-'îbâd ve cüz-î irade (15-52. beyitler); Mâturîdî mezhebi, kesb-halk, bid'at-küfür, aslah, ıstıtâat, teklif-i mâ lâ yutak, ecel, rızık (53-87. beyitler); kabir hayatı, yeniden dirilme, haşr, mizan, hesap, sual, havz, sırat, şefa'at, cennet-cehennem, miraç, kıyamet alametleri, mürtekeb-i kebir, dua ve sadaka (88-129. beyitler); iman-İslâm, imanın artması ve eksilmesi, iman-amel ilişkisi, imanın yaratılması, mukallidin imamı (130-156. beyitler); nübüvvet, peygamberlerin sıfatları, melekler, evliyanın kerâmeti, istidrâc, veli ve velâyet, aşere-i mübeşşere, ehl-i beyt, tabiîn, müctehid imamlar (157-277. beyitler); imamet, mest, kutsal mekanlar, ahirette çocukların durumu, ye's ve rec'a (278-302. beyitler).

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan *Nazmu'l-Leâli*, üzerine çeşitli şerhler yapılmıştır. Bunlar; Ahmed b. Ahmed el-Behisnî'nin *Manzûme-i İshak Zencânî Şerhi*; Muhammed Raif'in *Şerh-i Manzûme-i Zencânî İshak Rızâî* ve Abdurrahman b. Mustafa Kalecikî'nin şerhidir. Ayrıca günümüzde eser üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar; Seyfullah Korkmaz, *Tokatlı İshak b. Hasan Rızâî Nazmu'l-Leâli (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*;³⁹ Bayram Özfırat, "Tokatlı İshak Efendi'nin *Nazmu'l-ulûm*, *Nazmu'l-Leâli* ve *Manzûme-i Keydâni* Adlı Mesnevîleri (İnceleme-Metin)"⁴⁰ ile Ali Nar'ın hazırladığı *İshak Zencânî, "Akâid Manzumesi- Türkçe Manzum" Akâid Risaleleri-XIII*⁴¹ isimli eserlerdir.

F. *Fıkıh-ı Ekber'in* Manzûm Tercemeleri

Hanefî mezhebinin imamı Ebu Hânife, itikadi görüşleriyle Ehl-i sünnet'in Mâturîdî kolunun temelini oluşturmaktadır. Kendisine nispet edilen *el-Fıkhu'l-Ekber*, onun itikâdî görüşlerini ihtiva eden veciz bir eserdir. Eser üzerine yapılan çeşitli manzûm ve mensur şerh ve tercemeler bulunmaktadır.⁴² *el-Fıkhu'l-Ekber* üzerine Âlemî ve Seyyidî'nin Türkçe iki manzûm tercemesi tespit edilmiştir.⁴³

1. *Manzûme-i Akâid-i Terceme-i Fıkıh-ı Ekber, Âlemî (ö. XVII. Yy.)*

Manzûme, *Fıkıh-ı Ekber*'in hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Âlemî mahlash bir kişi tarafından nazım şeklinde ifade edilmesiyle meydana gelmiştir. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde bulunan nüshanın kataloğunda müellifin 1037'de hayatta olduğu kaydı bulunmaktadır.⁴⁴ Eserin ülkemizde iki yazma nüshası daha bulunmaktadır. İlki, "*Manzûme-i Akâid-i Terceme-i Fıkıh-ı Ekber*" isimli, 1154/1741 tarihinde istinsah edilen ve müstensihî bilinmeyen nüsha olup Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2545/2 (vr. 2a-6a)'da kayıtlıdır.

39 Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2004.

40 Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.

41 Dersaadet-1327, şerhli baskıdan, yy., ts., s. 1-31.

42 Şerafeddin Gölcük ve Adil Bebek, "el-Fıkhu'l-Ekber", *DİA*, İstanbul, 1995, c. 7, s. 546.

43 Akçay, "Manzûm Akâidnameler", s. 16-17.

44 Akçay, "Manzûm Akâidnameler", s. 18.

Diğeri ise *Manzûm Akâid* ismiyle müellifi Âlimi olarak kayıtlı, müstensih Ali b. Fethullah Akhisârî tarafından 1053/1642'de istinsah edilen ve Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 1061/02 (vr. 27b-30a) kayıtlı nüshadır. *Fıkh-ı Ekber*'in kolay ezberlenebilmesi ve akılda tutulabilmesi amacıyla manzum olarak terceme edilen eser, 98 beyitten oluşmaktadır.

Eserin muhtevası: Hamd, salat ve selam, Ebu Hanife'ye övgü, manzûmenin yazılış amacı, imanın şartları, tevhid, Allah'ın zat ve sıfatları, isimleri, halku'l-Kur'an, kelam sıfatı, levh-i mahfuz, kaza-kader, irade, yaratma, teklif, fitrat (1-39. beyitler); peygamberler ve sıfatları, Hz. Muhammed'in fazileti, dört halife ve sahabe'nin fazileti, mürtekib-i kebîre, mucize, keramet, istidrâç, ru'yetullah, iman, imanın artıp eksilmesi, iman-İslâm, iman-amel ilişkisi, şefaât (40-74. beyitler); havz, mizan, cennet-cehennem, hidayet-dalâlet, tevfiik-hızlan, kabir hayatı ve sual, Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in çocukları, miraç, kıyamet alametleri ve dua talebi (75-98. beyitler).

2. *Manzûme-i Fıkh-ı Ekber (Manzûme-i Akâidi Seyyidî), Seyyidî (ö. XVII. Yy.)*

el-Fıkh-ı Ekber'in XVII. yüzyıl şairlerinden Seyyidî tarafından 1683/1684 tarihinde nazım şeklinde ifade edilmesiyle meydana gelmiştir. Seyyidî mahlaslı şairin kimliği meçhuldür. Zira XVII. yy.'da "Seyyidî" mahlasını kullanan birden fazla şairin olması müellifin tayinini zorlaştırmaktadır. Seyyidî'ye *Manzûm Akâid*'den başka *Divan*, *Manzûme-i Fıkh-ı Keydânî*, *Manzûme-i Terceme-i Nahv-i Birgivi*, *Esrâr-ı İsrâk* ve *Risâle-i Seyyidî* gibi eserler nispet edilmektedir.⁴⁵

Toplam 1003 beyitten oluşan manzûm eserin, "*Nazm-ı Fıkh-ı Ekber*" veya "*Fıkh-ı Ekber Tercemesi*" adı altında el yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır.⁴⁶ Manzûm eserin ilk 109 beyitinde *el-Fıkh-ı Ekber*'in tercemesi yapılmış olup geri kalan beyitlerde muhtelif konular ele alınmıştır.

Eserin muhtevası: Allah'a hamd ve Ebu Hanife'nin *el-Fıkh-ı Ekber*'i hakkında kısa malumat verilen ilk beş beyitten sonra eserin 109. beyitine kadar *el-Fıkh-ı Ekber*'in muhtevası Âlemî'nin manzûmesine benzer bir muhteva ile takip edilmektedir (6-109. beyitler). Eserde müteakip beyitler ise e'âl-i mükellefin ve namaza ilişkin hükümler (110-155. beyitler); terceme-i tarikat-ı Muhammediyye, elfâz-ı küfür, bid'at, riya, kibir, ahlak-ı zemîme, ahlak-ı hamîde, israf, hased, gıybet, bazı uzuvların afetleri, haklar (Allah hakkı, kul hakkı ve hayvan hakkı), Kur'an'da adı geçen peygamberler (156-535. beyitler); bazı hadis şerhleri, İbrahim Edhem'in nasihatı gibi vaaz ve nasihat muhtevalı beyitler (536-1003. beyitler)'dir.⁴⁷

45 Gülsüm Özcan, "Manzûme-i Akâidi Seyyidî (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)", Yüksek Lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 17-27.

46 Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 2301/1; Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, no: 000781

47 Eserin tenkitli metni; Özcan, "Manzûme-i Akâidi Seyyidî," s. 118-240.

Eser üzerine tek çalışma Gülsüm Özcan tarafından yapılan “Manzûme-i Akâidi Seyyidî (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)” adlı Yüksek Lisans tezidir.

G. *Manzûme-i Akâid*, Kadı Hüseyin Ispartavî (ö. XVIII. Yy.)

Müellif hakkında eserinde verdiği bilgiler haricinde herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Kendi verdiği bilgilere göre 1077/1666'da doğan müellif, öğrenimini Bursa'da tamamlamış olup Isparta'da yaşamıştır. Hanefî ve Maturîdî olan Ispartavî, Müslümanların, özellikle de çocukların daha kolay öğrenip ezberlemesi amacıyla Ehl-i sünnet itikadını nazmen telif ettiğini ifade etmektedir. 2037 beyitten oluşan eser 1144/1731 yılında telif edilmiştir. Müellifin ölüm tarihi bilinmemektedir.⁴⁸

Eserin muhtevası: Hamd, salat ve selam, müellifin kendini tanıtmaması, telif sebebi, ilim ve edebe ilişkin nasihatler, ilim ve alim (1-134. beyitler); müellifin kendisi, çocukları ve Müslümanlar için duası, çocuk eğitim ve terbiyesi, fırka-i nâciye hadisi ve Ehl-i sünnet, iman, imanın şartları, varlık çeşitleri, Allah'ın sıfatları, tekvin, haberî sıfatlar, ru'yetullah (135-444. beyitler); Kur'an-ı Kerim, Kur'an'ın hüküm, emir, nehiy, helal ve haramları, Kur'an'ın fazileti, isim-müsemma, şey kavramı, eşyanın hakikati, esbâbu'l-ilm, alemin hâdisliği, cüz-î irade, hayır ve şerrin yaratılması (445-592. beyitler); cismânî haşr, Allah'ın fazl ve ihsanı, iman-islam, tevbe, mukallidin imanı, cihadın fazileti, rızık, dua ve sadakanın yararı, günahkarın imamet, havf ve reca' (593-736. beyitler); necâset, haramlar, büyük günahlar, saadet ve şekâvet, teklif, keffaret, ibadetlerin kazası, orucun ruhsatları ve riya (737-919. beyitler). Meleklerin fazileti ve özellikleri, Harût ve Marût, şeytan, cin, ilahî kitaplar, peygamberler, peygamberlerin sıfatları, Hz. Muhammed'in fazileti, mucizeleri, mirâcı ve eşleri, dört halife'nin fazileti, ehl-i beyt, aşere-i mübeşşere, sahabe, keramet (920-1423. beyitler); Müslümanlara nasihatler, depremler, burçlar, güneş ve ay tutulması, sihir, ölüm, nazar, kabir hayatı, yeniden diriliş, fikhî mezhepler, Ehl-i sünnet, Ehl-i bid'at, Ebu Hanife ve öğrencileri, Hz. Muhammed'in ebeveyninin durumu, farzlar, kıyamet, sûr, mizân, şefaât, amel defteri, sırat, havz-ı kevser, a'râf, cennet ve cehennem (1341-1792. beyitler); kaza ve kader, küfür, kıyamet alametleri, mehdî, imamet, vasiyetname ve münâcaat (1793-2037. beyitler).⁴⁹

Eserin yazma nüshaları Konya Bölge Yazma Eserleri Kütüphanesi (no: 15 Hk 535/2, vr. 8b-79b) ile Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi (no:19 Hk 1028/2)'nde bulunmaktadır. Serap Ekşioğlu tarafından her iki nüshadan hareketle eserin tenkitli neşri yapılmıştır.⁵⁰

48 Serap Ekşioğlu, “Kadı Hüseyin Ispartavî, *Manzûme-i Akâid* (Tenkitli Metin-Dil İncelemesi-Gramatikal Dizin)”, Yüksek Lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2012, s. 27-31.

49 Ekşioğlu, a.g.t., s. 153-333.

50 Ekşioğlu, a.g.t., s. 33-34.

H. *Manzûme-i Risâle-i Rûmî Efendi, Sâdıkî (ö. ?)*

Eser, Mehmed Rûmî Efendi'ye ait Türkçe mensur akâid risâlesinin Sâdıkî tarafından manzûm hale getirilmesiyle vücut bulmuştur. Akâid risâlesinin müellifi Mehmed Rumî Efendi hakkında hiçbir bilgi bulunmamakla beraber yapılan araştırmalarda "Rûmî Efendi" lakabıyla anılan biri Kadızâde Rûmî (v. 1440), diğeri ise Karadavud-zâde Rûmî (v. 1756) iki isme rastlanmaktadır. Eserin müellifinin bunlardan birinin olup-olmadığı ya da hangisinin olduğu bilinmemektedir. Ülkemiz kütüphanelerinde Rûmî Efendi'ye ait mensur risâlenin pek çok nüshası bulunmaktadır. Aynı şekilde eseri nazma aktaran "Sâdıkî" hakkında da yeterli bilgiye sahip bulunmamaktayız. XV-XVIII. yüzyıllar arasında "Sâdıkî" mahlasını kullanan çok sayıda şairin olması ve manzûm risâlede bu konuda aydınlatıcı ipuçlarının bulunmaması eserin müellifinin tespitini güçleştirmektedir.⁵¹

Manzûm akâidname, 80 varaklık bir el yazma nüshanın 1b-19b varakları arasında yer almaktadır. Kütüphane kayıtlarında nüshasına rastlanılmayan eser üzerinde ülkemizde tek çalışma, Ferdi Kiremitçi tarafından araştırmacı-yazar Taner Artvinli'nin şahsî kütüphanesinde bulunan nüsha esas alınarak yapılmıştır. İlgili nüshada manzûm akâidname, her bir varak 13 satırdan toplam 19 varaktan müteşekkil olup, toplam 41 konu başlığı altında 410 beyitten oluşmaktadır. Bazı beyitler arasında konuya ilişkin ayet, hadis ve dualar Arapça olarak verilmektedir.⁵²

Eserin muhtevası: Besmele, hamdele, salvele, mensur eser ve müellifi Rumî Efendi, eserin nazım halinde yazılış amacı (1-17. beyitler); ilim öğrenmenin ve öğretmenin fazileti, ebeveynin çocuklarına ilim öğretmesinin gerekliliği, Allah'ı bilmek (marifetullah) (18-54. beyitler); Allah'ın subûtî sıfatları, Kur'ân-ı Kerim ve mahluk olup-olmaması, yaratma, tenzîhî sıfatlar, (55-140. beyitler); melekere iman, meleklerin özellikleri, melekler ve görevleri, kitaplara iman, ilâhî kitaplar ve suhûflar, (141-173. beyitler); peygamberlere iman, Hz. Adem ve yaratılması, Hz. Muhammed'in fazileti (174-196. beyitler); kıyamet ve alametleri, amel defterlerinin verilmesi, mizan, sırat, havz, cennet ve cehennem, kaza ve kader (197-251. beyitler); Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, icmâlî ve tafsîlî iman, iman, küfür, irtidat, elfâz-ı küfür, (252-314. beyitler); dua, tevbe ve istiğfâr, teccid-i iman, çocuklara imanın öğretilmesi, genç kızların evlendirilmesi, definden sonra yapılan telkin, telkin duası, kadınlara ait durumlar (hayz ve nifas) (315-410. beyitler).⁵³

51 Ferdi Kiremitçi, "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdıkî'nin Manzûm Akâid-nâme Örneği", *Turkish Studies*, c. 7/1, 2012, s. 1504-1505.

52 Kiremitçi, a.g.m., s. 1506.

53 Kiremitçi, a.g.m., s. 1510-1538; Sadıkî, *Manzûme-i Risâle-i Rûmî Efendi*, vr. 1b-19b. (Taner Artvinli'nin şahsî kütüphanesi).

I. *Tevhîd-i Hak (Manzûme-i Akâid), Süleyman Nahîfi (ö. 1151/1738)*

Şair ve hattat olan Mehmed b. Süleyman b. Abdurrahman b. Salih 1076/1665/66'da İstanbul'da doğmuştur. Yeniçeri ocağında ve bazı paşaların maiyetinde katip olarak görev yaptı. Çok sayıda manzûm ve mensur eserleri bulunan Nahîfi 1151/1738'de İstanbul'da vefat etti. Başlıca eserleri; *Divan*, *Mevlidü'n-nebî*, *Hicretü'n-nebî*, *Hilyetü'l-envâr*, *Zuhru'l-âhire*, *Manzûme-i Enfûs ve Âfâk*, *Terceme-i Mesnevî*, *Kaside-i Lâmiyye (Emâliyye)*, *Tahmis-i kaside-i bürde*, *Ravzatü's-safâ fi sîretü'l-Mustafa* ve *Sefaretnâme*'dir.⁵⁴

Kütüphane kayıtlarında *Tevhid-i Hak (Manzûme-i Akâid)* adıyla kayıtlı müstakil bir eser olarak bulunan kaside, müellifin amentünün esaslarını açıklamak üzere kaleme aldığı akâid ve ahlaka dair 1009 beyitten müteşekkil mesnevisi olan *Zuhru'l-âhire*'nin bazı bölümleridir. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu'nda 1399 ve 2890 numaralarda kayıtlıdır.

Eserin muhtevası: Allah'a hamd ve şükür, Allah'ın zâtı ve yaratması, insanın eşref-i mahlukât olarak yaratılması, hâtemü'l-enbiya Hz. Muhammed'e salat ve selam (1-23. beyitler); imanın şartları, Allah'ın varlığı, birliği, ezeli ve ebediliği, tecsim, teşbih, cihet, mekan, eş ve çocuk'tan münezzeh olması, Allah'ın samed, râzık ve hâlık olması, ilahî sıfatların ezeliği, tekvin sıfatı, Allah'ın sıfatları, hayır ve şerri yaratması (24-138. beyitler); kelim sıfatı, Hz. Musa'ya hitap, Kur'ân-ı Kerim mucizeler, ru'yetullah, kitaplara iman, vahiy, halku'l-Kur'ân, i'câzu'l-Kur'ân, zât-sıfat ilişkisi (139-575. beyitler); fikhî ve itikâdî Ehl-i sünnet mezhepleri, içtihad ve müçtehidler, meleklerle iman, meleklerin nitelikleri ve görevleri, ilahi kitaplar ve suhuf, Kur'ân-ı Kerim'in ayet ve sureleri, peygamberlere iman, peygamberler, sıfatları, isimleri ve sayıları, son peygamber Hz. Muhammed, dört halife ve faziletleri ve cennetle müjdelenenler (576-754. beyitler).

J. *Manzûm Akâid, İbrahim Hakkı Erzurumî (ö. 1194/1780)*

Erzurum'un Hasankale ilçesinde 1115/1703 tarihinde doğan ve öğrenimini Tillo ve Erzurum'da tamamlayan İbrahim Hakkı, Erzurum'da imamlık ve müderrislik görevlerinde bulundu. İki kez İstanbul'a giden İbrahim Hakkı, İstanbul'da kaldığı sürede çeşitli kütüphanelerde araştırmalar yapmıştır. Hayatını Erzurum ve Tillo'da geçiren müellif, ilerleyen yaşlarda yerleştiği Tillo'da 1194/1780 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁵

Eserlerinden İbrahim Hakkı'nın iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Eserlerinin büyük bir kısmını sade ve anlaşılabilir bir Türkçeyle telif etmiştir. Daha çok sûfi kimliğiyle tanınan İbrahim Hakkı'nın astronomi, tıp, anatomi, fizyoloji, aritmetik, geometri, felsefe, psikoloji ve ahlak gibi alanlarda oldukça

54 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 455-456; Mustafa Uzun, "Nahîfi", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 297-299.

55 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 33-35.

geniş bir birikime sahip olduğu görülmektedir.⁵⁶ İbrahim Hakkı'nın çoğu Türkçe olan eserlerinin sayısı hakkında değişik rakamlar verilmiştir. Kendisi eserleri hakkında bilgi verirken küçük çaplı risalelerini saymaksızın toplam on beş eserinden bahseder.⁵⁷

İbrahim Hakkı'ya göre insanın hayattaki en büyük gayesi marifetullahtır. Bu gayeye ulaşmanın yolu ise sahih bir itikad ve düzenli ibadetten geçer. Bu amaçla, *Ma'rifetname* adlı eserinin içinde Ehl-i sünnet akâidini, manzûm bir tarzda özetlemiştir. "Hüda Rabbim, nebim hakka Muhammed'dir Resûlullah / Hem İslâm dinidir dinim, kitabımdır kelâmullah", dizeleriyle başlayan *Manzûm Akâid*, Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış toplam 116 beyitten müteşekkildir.

Eserin muhtevası: Esere, halk arasında kabirde münker-nekir tarafından sorulacağına inanılan sorulara cevaplar verilerek başlanır. Bu cevaplar "Rabbim Allah, Peygamberim Hz. Muhammed (sav.), dinim İslam, kitabım Kur'an, itikatta mezhebim Ehl-i sünnet, amelde mezhebim Hanefî, Hz. Adem'in zürriyetinden, Hz. İbrahim'in milletindenim ve Kabe kiblem"dir (1-3. beyitler); Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri, zât-sıfat ilişkisi (4-23. beyitler); meleklerle iman, meleklerin özellikleri, dört büyük melek (24-26. beyitler); kitaplar, suhuf, peygamberlerin sıfatları ve isimleri, Hz. Muhammed ve mucizeleri (27-42. beyitler); Allah'ın yaratması, e'âl-i 'ibâd, ıstıtâat, cüz'î irade, rızık, ecel ve kabir hayatı (43-54. beyitler); dünyanın faniliği, yeniden diriliş, amel defteri, hesap, şefaât, mizan, sırat, cennet-cehennem, ru'yetullah, kıyamet alametleri (55-64. beyitler); mürtekib-i kebîre, küfür, tevbe, dua, iman-İslâm, imanda istisna, mukallidin imanı, evliya ve kerametleri (65-79. beyitler); ilk dört halife, aşere-i mübeşşere, sahâbe ve tâbiîn'in fazileti, imamet, ölünün arkasından yapılan dua ve sadaka, çocukların ahiretteki durumu, sihir, elfâz-ı küfür, beyne'l-havf ve'r-recâ (80-98. beyitler); otuz iki farz, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat ve hatime (99-116. beyitler)'dir.⁵⁸

K. Türkçe İtikad, Veled Çelebi İzbudak (ö. 1372/1953)

Veled Çelebi İzbudak tarafından 1334/1915 yılı Muharrem ayında Şam'da telif edilen *Türkçe İtikad*, aynı tarihte Beyrut İkbâl Matbaasında basılmıştır. Koşma nazım şeklinin kullanıldığı eser 115 kıtadan meydana gelmiştir. Başta altı satırdan oluşan Arapça mensur hamd, salat, selam ve duadan oluşan kısa bir girişten sonra başlayan şiirin ilk kıtası:

Dinle Ey Tanrı'nın kulu / Olmak ister isen ulu,
Gönlün olsun iman dolu / Budur Muhammed'in yolu.
(Sallû aleyhi ve âlihi)'dir.

56 Mustafa Çağrıncı, "İbrahim Hakkı Erzurumî", *DİA*, İstanbul, 2000, c. 21, s. 305-306.

57 Çağrıncı, *a.g.e.*, s.309.

58 İbrahim Hakkı Erzurumî, *Ma'rifetnâme*, sad. Faruk Meyan, İstanbul, 1980, s. 411-416.

Eserin muhtevası: Niyet, Allah'ın zât ve sıfatları, iman esasları (Allah'a, kitaplara, melekere, peygamberlere, ahirete, kaza ve kadere iman), ibadetler (kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekat, cihat, hac), kabir hayatı, havz, kevser ve şefaât (1-23. kıtalar); Hz. Muhammed'in şemâilî ve ahlakî, Ehl-i beyt sevgisi, dört halife ve sahabe'nin fazileti, halifeye itaat, çalışma, Müslümanların eşitliği, vatan savunması, ilim, sanat, ticaret ve zenginliğe teşvik, ahlak, Kur'an ve hadise ittibâ, mezhepler, evliyâ, âlim ve müçtehitler, ittihâd-ı islam, islah-ı nefis, temizlik (24-94. kıtalar); tilâvet-i Kur'ân, zikir, cemaat, devlete itaat, tefrika, yöneticilere dua (95-115. kıtalar).⁵⁹

L. *Akâidnâme*, Ali Rıza el-Konevî (ö. 1884/1969)

Konya, Hadim ilçesine bağlı Alata köyünde 1884 tarihinde doğan Ali Rıza el-Konevî el-Medenî, Hâdim ve Konya'da İslâmî ilimleri tahsil etti. 1934 yılında Medine'ye hicret eden Konevî, 19 Ocak 1969'da Medine'de vefat etti. *Necâtü'l-Mü'minîn min Ehâdisi'l-Erbain*, *Divân-ı Rızâî*, *Gülzâr-ı Medine*, *İmdâdü'l-Müslimîn fi beyânı akâidi'l-mü'minîn*, *İlticânâme-i Rızâiyye* ve *Rahmet Damlaları* başlıca eserleridir.⁶⁰ 198 beyitten müteşekkil olan *Akâidnâme*, müellifin *İmdâdü'l-Müslimîn fi beyânı akâidi'l-mü'minîn* adlı eserinin ilk sayfalarındadır. Eserde dokuz ara başlık bulunmaktadır. Bunlar: Allah'ın vasıfları, peygamber göndermek, hesap ve şefaât, kabir azabı ve münker-nekir'in suali, haşr ve neşr, mizan ve sırat, ashab, iman'da istisna caiz midir? ve kıyamet alametleridir.⁶¹

Eserin muhtevası: Allah'ın varlığı, zâtı ve sıfatları, ecel, rızık, kaza ve kader, kelâmullah, ru'yetullah, Allah'ın adaleti, ihsanı ve lütfu (1-63. beyitler); Peygamber gönderme, mucize, tebliğ, peygamberlere iman, Hz. Muhammed, şefaât, münker-nekirin suali, kabir azabı ve nimeti, kıyamet, ba's, mizan, sırat (64-144. beyitler); dört halifenin hilafet ve fazileti, Hz. Ali - Muaviye b. Ebî Süfyan ihtilafı, sahabenin fazileti, iman'da istisna, salih amel, nifak, havf ve recâ, kıyamet alametleri, sûrun üfürülüşü ve kıyamet sahnesi (145-198. beyitler).

M. Diğer Manzum Akâid Risaleleri

Yukarıda incelediğimiz eserler dışında varlığından haberdar olup inceleme fırsatı bulamadığımız birçok müstakil manzûm akâid risaleleri ve içerisinde akâid bölümleri bulunan ilmihaller de bulunmaktadır. Burada bu eserleri de zikretmek ileriki çalışmalara imkan vermesi bakımından önemlidir. Müellifi bilinen risaleleri şöylece sıralayabiliriz:

1. *Manzûmetü'l-Akâid*, Sinan Çelebi (986/1578), Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, kayıt no: 1261.

59 Veled Çelebi İzbudak, *Türkçe İtikâd*, Beyrut: İkbâl Matbaası, 1915.

60 Mehmet Ali Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, Konya, 2015, s. 553-554; M. Ertuğrul Düzdağ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar-1*, İzmir: Kaynak Yay., 2009, s. 271-274.

61 Ali Rıza el-Konevî el-Hâdimî, *Akâidnâme (İmdâdü'l-Müslimîn fi beyânı Akâidi'l-Mü'minîn içinde)*, 2. Basım, Kahire, ty., s. 3-11.

2. *Zübdetü'l-Akâid*, Duhânizâde Veli (Ali b. Muhammed), Milli Kütüphane, kayıt no: 06 Mil Yz A 5775/1; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, kayıt no: 2725.

3. *Manzûme-i Vasiyyet-i Birgivi*, Bahtî, Milli Kütüphane, kayıt no: 06 Mil Yz A 4438/3 (vr. 57a-102a); 06 Mil Yz A 2529; 06 Hk 4384; Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1009/3 (vr.20b-79b).

4. *Manzûme fi'l-Akâid*, Aşık Ömer, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, no: 37 Hk 2283/5 (vr. 106b-108a).

5. *Manzûme-i Akâid*, Nebâtî Ahmed Efendi, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, no:37 Hk3912/7 (vr. 35a-39a).

6. *Kasîde-i İ'tikâdiyye*, Vecihi Paşa (Kemal İsmail Sadık Paşa) (1310/1892-3); Süleymaniye Kütüphanesi, Hasip Efendi, kayıt no: 38 ve Esad Efendi, kayıt no: 455; Şehid Ali Paşa, kayıt no: 2869.

7. *Akâid Manzûmesi*, Kütahyalı Da'fi, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Ba-ğışlar, no: 000338.

8. *Manzûme-i Akâid*, Kara Dâvûd b. Kemâl Kocâvî (ö. 948/1541), Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, no: 32 Hk 1495/7.

9. *Manzûme min İlm-i Kelâm*, Hıbrî Ali Efendi el-Kütahyavî (Bülbülzâde), 1080, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, no: 1077.

10. *Manzûme-i Cecelî İbrahim Efendi*, İbrahim Ceceli, Kastamonu Matb. 1286/1869.

Kütüphane kataloglarında müellifi bilinmeyen manzûm akâid risâleleri ise şöyledir:

1. *Manzûme-i Akâid-i Terceme-i Nukirri*, Milli Kütüphane, kayıt no: 06 Mil Yz A 2545/3.

2. *Manzûm Akâid*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, no: 42 Kon 1223/2.

3. *Manzûm Akâid*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, no: 19 Hk 1510/3.

4. *Manzûme-i Akâid*, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, no: 21 Hk 887/4.

Sonuç

Akâid, İslâm dininde inanılması zorunlu olan hususlar, iman esasları, dinin temel kural ve hükümleridir. Vahiyle Müslümanlara bildirilen bu hükümler vahyin nüzûlüne şahit olanlarca şüphe ve tereddüte yer bırakmayacak şekilde kabul ve tasdik edilmiştir. Vahyin mübelliği ve mübeyyinin ahirete irthalinden sonra yaşanan olayların doğurduğu itikâdi meseleler ve bu meselelere fetihler sayesinde diğer kültür, inanç ve felsefî düşünce sahiplerince yenilerinin ilave edilmesi Müslüman bilginleri itikâdi konuları araştırmaya, yorumlamaya, temellendirmeye ve savunmaya sevk etmiştir.

Alimlerin bireysel gayretleriyle başlayan bu süreç ilk asırlarda Havâric, Sifâtiyye, Mürcie, Kaderiyye, Mu'tezile, Cebriyye, Şîa gibi itikâdi fırkaların ortaya çıkmasına üçüncü ve dördüncü asırlarda ise Ehl-i sünnet'i oluşturan Eş'ariyye ve Mâtüridiyye'nin

teşekkülüne tanıklık etmiştir. Mezhepler arasında ilk iki asır için kısmen muvazeneli kabul edilebilecek ortam Mihne döneminin sona ermesiyle birlikte Ehl-i hadis ve onun takipçileri sayılan Ehl-i sünnet lehine değişmiştir. Özellikle V. asırdan itibaren yeni bir eser ortaya koymak yerine mütekaddimûn dönemi eserleri şerh edilmeye başlanmış, halefin görevi selefî şerh etmek olarak tayin edilmiştir. Bu dönemde özellikle Selefî, Eş'arî ve Mâtürîdî bilginlerce sünnî akâidi açıklayan ve temellendiren eserler telif edilmiştir. Yine bu dönemde sünnî inancını formül halinde özetleyen mensûr ve manzûm akâid risâlelerinin telifine ayrıca bir önem verilmiştir.

Manzûm akâid risalelerinin telifiyle itikâdî konuların kolaylıkla öğrenilmesi, ezberlenmesi ve zihinde daha uzun süre muhafaza edilebilmesi amaçlanmıştır. Medrese geleneğinin çok yaygın olduğu Osmanlı döneminde çok sayıda manzûm akâid risalesi telif edildiği görülmektedir. Bu eserler ya daha evvel yazılmış mensur bir eserin nazma aktarılması veya manzûm bir eserin yine nazmen terceme edilmesi ya da mezhebin temel görüşleri çerçevesinde yazılan yeni teliflerden oluşmaktadır. Bu eserler az da olsa Arapça ve Farsça yazılmış olmakla beraber çoğunlukla güzîde örneklerini Türkçe olarak özellikle de XVI. ve XVII. yy.'da vermiştir. Ebu Hanife ve Mâtürîdî kelamcılarının telifâtı, hem içerik hem de tertip açısından Osmanlı dönemi manzûm akâid külliyyatını doğrudan etkilemiştir. Eserler ya *el-Fıkhü'l-Ekber*, *Emâli* ve *Kasîde-i Nûniyye* gibi eserlerin manzûm tercemelerinden ya da aynı geleneğin ürünü olan inanç ilkelerinin manzûm ifadesiyle teşekkül etmiştir.

Eserler genellikle hamd, salat, selam ve sebep-i telif ile başlanılmış, müteakiben eserlerde Allah'ın zât, sıfat, fiil ve isimleri, peygamberler ve Hz. Muhammed'in nitelikleri, dört halife ve sahâbenin fazileti, melekler, kitaplar, öncesi ve sonrasıyla kıyamet ve ahiret, kaza ve kader ortak hususlar olarak ele alınmıştır. İman, inkâr, ahlak, ru'yetullah, halku'l-Kur'ân, alemin yaratılması, şefaât, kabir hayatı, mucize, keramet, tevbe ve dua gibi kelâm ilminin diğer konuları ile ibadetlere ilişkin hususlar yine bu eserlerde ele alınan konulardandır.

Osmanlı'dan günümüze kadar yazılan manzûm akâid risâlelerine ilişkin genel bir sayı vermek mümkün değildir. Medrese ve ilim erbabının İstanbul başta olmak üzere bazı merkezlerde temerküz etmiş olmasına rağmen Anadolu'nun hemen her şehrinde medrese ve müderrislere rastlamak mümkündür. Bu durum araştırmamıza konu teşkil eden risâlelerin de geniş bir coğrafyaya yayılmış olduğu anlamına gelir. Diğer yandan günümüzde birçok il kütüphanelerinde henüz tasnif edilmemiş veya elektronik ortama aktarılmamış yazma eserlerin bulunması, tasnif hataları, şairlerin eserlerinde isimden çok mahlas kullanmaları, söz konusu döneme ilişkin biyografik çalışmaların yetersizliği gibi sayılabilecek birçok neden bu tür çalışmaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak her geçen gün yeni tasniflerle meçhul eserlerin gün yüzüne çıkarılması ve bu eserler üzerine yapılan çalışmaların artan bir ivmeyle sürdürülmesi diğer tüm ilmi faaliyetleriyle birlikte Osmanlı dönemi manzûm akâid risalelerinin tespiti ve tahlili açısından da ümit vericidir.

Osmanlı'dan Bugüne Manzûm Akâid Risâleleri

Hilmi KARAAĞAÇ

Özet

Osmanlı döneminde İslâmî ilimlerin tahsil edildiği medreseler ülkenin her tarafına yayılmıştı. Bu medreselerde yetişen İslam alimleri çok sayıda eser telif etmiştir. Bu eserler kütüphanelerimizde yazma nüshalar halinde bulunmaktadır. Ancak bu ilmî birikim günümüzde yeterince tanınmamaktadır. Bu gün İslâmî ilimlerle iştiğal edenlerin bu ilmî birikimden bî-haber olmaları ve istifade etmemeleri düşünülemez. Bu dönemde diğer İslâmî ilimlerle birlikte akâid alanında da sayısız eserler telif edilmiştir. Özellikle kolay öğrenilmesi ve ezberlenebilmesi nedeniyle manzûm akâid risâlelerine ayrıca önem verildiği görülmektedir. Bir yandan Maturîdi temel kaynakları manzûm olarak terceme edilirken diğer yandan müstakil manzûm akâid risâleleri de telif edilmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı'dan günümüze telif edilen ve kütüphanelerimizde bulunan manzûm eserler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu eserlerden bazılarının müellifleri tanıtılmış ve muhtevası hakkında kısa bilgiler verilmiş, bazılarının da sadece katalog bilgileri zikredilmekle yetinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Medrese, Akâid, Manzûm, Yazma.

Poetical *Akâid* Treatises from the Ottoman Period Until Today

Hilmi KARAAĞAÇ

Abstract

In the Ottoman period, the *madrasas*, where Islamic sciences were taught, had spread over the empire. Trained in these institutions, many scholars composed works in the Islamic sciences. These works are available in our libraries in manuscript form. Today, this immense scholarly accumulation is not sufficiently recognized, which is a major flaw for any contemporary work on the Islamic sciences. *'Aqaid*, especially in poetical form, has constituted a major field for these Islamic studies because of the ease in learning and memorizing these texts. While main sources of the *Maturidi* tradition were being translated, separate poetical *'aqaid* books in were also being composed. This study aims to present these poetical works that remain in our libraries. The authors of some of these works as well as their contents are introduced, while some others have just been presented in name.

Keywords: Ottoman, Madrasa, *'Aqaid*, Poetical, Manuscript.